

Zákon jednoty a boje protikladů — metodologický nástroj rozvoje vědecké teorie a praxe ve vojenství

Světónázorový a metodologický význam materialistické dialektiky je v současné epoše, jejímž hlavním obsahem je přechod od kapitalismu k socialismu, zvláště zřejmý. Hloubka revolučních proměn ve světě, akcelerace vědeckotechnického pokroku, nové úkoly, které otevírají široké obzory reálnému socialismu, zrovna tak, jako existující rozpory mezi protikladnými společenskými systémy, mnohostrannými formami, v rozporné podobě, poznamenávají život společnosti. Poznání těchto procesů je nevyhnutelnou podmínkou společenské praxe. Předpokladem jejich pravdivého poznání je využívání vědecké teorie a metody — materialistické dialektiky — vědy o všeobecných zákonech pohybu a vývoje přírody, lidské společnosti a myšlení. Její úloha není při řešení soudobých celospolečenských i partiálních problémů zanedbatelná.

Marxismus není dogma, ale živý návod k jednání, k samostatné práci na těch složitých úkolech, které před nás staví každý nový zvrát dějin. A aby komunisté nezaostávali za životem, musí všemi směry rozvíjet a obohacovat Marxovo učení, tvůrčím způsobem v praxi uplatňovat jím vypracovanou metodu materialistické dialektiky, právem nazývané živou duší marxismu. Jedině takový vztah k našemu neocenitelnému

ideovému odkazu, jehož příklad podal V. I. Lenin, jedině takové neustálé sebeobnovování revoluční teorie pod vlivem revoluční praxe činí marxismus skutečnou vědou a uměním revoluční tvorby.

Tento požadavek naplňují dokumenty dubnového zasedání ÚV KSSS i 15. zasedání ÚV KSČ v roce 1985, které přináší celou řadu podnětů k využívání materialistické dialektiky při analýze dosažených výsledků i stanovení hlavních směrů společenského vývoje. Generální tajemník ÚV KSČ na 15. zasedání ÚV KSČ zdůraznil: „Musíme vycházet z toho, že nejen život u nás doma, ale i svět okolo nás se rychle mění. To vyžaduje velmi odpovědně bilancovat výsledky, kterých jsme dosáhli, a vypracovat náročný a reálný program hospodářského, sociálního a kulturního rozvoje Československé socialistické republiky tak, aby odpovídal novým podmínkám... Přitom musíme brát v úvahu současné mezinárodní podmínky, respektovat historickou realitu, že mezi socialismem a kapitalismem probíhá ve všech oblastech neúprosný třídní zápas.“ (Husák, G.: Zpráva předsednictva ÚV KSČ o svolání a přípravě XVII. sjezdu KSČ a hlavních úkolech strany v předsjezdovém období. Rudé Právo, 20. června 1985, s. 3.)

Aktuálnost těchto přístupů vystupuje ve specifické podobě i na všech stupních armádního organismu ČSLA. „Pro nás jsou závěry 15. zasedání ÚV KSČ významné a závažné i z toho hlediska,“ zdůraznil ministr národní obrany ČSSR generálplukovník M. Václavík, „že nezastírají slabá místa, kriticky poukazují na nedostatky a sjednocují pozornost celé strany na jejich překonání, na zvýšení kvality a efektivnosti naší práce.“ (Václavík, M.: Kvalitním splněním úkolů výcvikového roku vstříc XVII. sjezdu KSČ. Obrana lidu, 29. 6. 1985, s. 4.)

Tento článek je příspěvkem k prohlubování vědeckých přístupů k aktuálním problémům vojenské teorie a praxe.

Základním předpokladem využití teoreticko-metodologického bohatství zákonů dialektiky je takové osvojení si jejích teoretického obsahu, abychom byli schopni používat této teorie v poznávací, řídicí i praktické činnosti vojenství. Přístupovat k poznávací a praktické činnosti dialektiky znamená myslet i jednat v souladu se zákony objektivní skutečnosti, což vylučuje mnohé omyly, nepřesnosti, jednostrannosti a chyby při řešení teoretických a praktických úkolů. Umožňuje se rychle orientovat v situaci, včas rozpoznat nové, zjišťovat tendence vývoje, předvídat jeho průběh a efektivně uplatňovat v praktické přípravě armády výsledky vojenské vědy.

Základní zákony materialistické dialektiky — zákon jednoty a boje protikladů, zákon přechodu kvantitativních změn ve zněny kvalitativní a zákon negace-negace, zaujmají v systému materialistické dialektiky rozhodující místo. Jsou výrazem poznání **zdroje, forem pohybu a vývoje, směru a historických tendencí vývoje.**

Zákon jednoty a boje protikladů zaujímá mezi zákony dialektiky rozhodující postavení proto, že objasňuje v pohybu a vývoji jejich **zdroj**. Podstatu působení tohoto zákona je možné vyjádřit takto: Všechny věci, jevy a procesy objektivního světa (tedy i vojenství) se vyznačují vnitřními protiklady, které spolu vzájemně souvisejí (představují systém), ale také se vzájemně vylučují. Představují jednotu, která je vnitřně rozporná. Tato rozpornost je zdrojem a impulsem změn, vývoje a také přeměny v jinou kvalitu. „Jednota (shoda, totožnost, rovnost působení) protikladů je podmíněná, dočasná, přechodná, relativní. Boj vzájemně se vylučujících protikladů je absolutní, jako je absolutní vývoj, pohyb.“ (Lenin, V. I.: Filozofické sešity. Spisy, sv. 38.

Praha 1960, s. 366.) Předpokladem zjištění podstaty předmětu je poznání rozporů, jež jsou v něm obsaženy. „Ve vlastním smyslu je dialektika studiem rozporu v samé podstatě předmětů.“ [Tamtéž, s. 259.]

Vzestupná linie společenského vývoje není ani za socialismu bez obtíží, rozporů, dočasných překážek, oklik i zvrátů. Budování socialismu si nesmíme představovat jako jednoznačně vzestupný pohyb beznáhlejích žádných překážek. Objektivní, vpravdě dialektický přístup vyžaduje respektovat jak jeho vymoženosti a úspěchy, tak také obtíže, jednostrannosti a rozpory.

Nebyli bychom dialektiky, ale dogmatiky, kdybychom neviděli a nedovedli pochopit rozpory, které se projevují v progresivním vývoji naší armády. Vývoj armády, jako každého jiného společenského organismu, je zákonitě doprovázen překonáváním rozporů.

Přes pozitivní výsledky, kterých jsme dosáhli v jubilejním roce 40. výročí vyvrcholení národně osvobozeneckého boje našeho lidu a osvobození naší vlasti Sovětskou armádou a 30. výročí založení Varšavské smlouvy (v upevnění politické jednoty a semknutosti příslušníků naší armády kolem Komunistické strany Československa, ve zvýšení bojové a mobilizační pohotovosti naší armády, upevnění spojení armády a pracujícího lidu a bojového přátelství se Sovětskou armádou a ostatními armádami Varšavské smlouvy), existují na všech stupních armádního organismu rezervy, nedostatky i rozpory.

Dialektika těchto rozporů vojenství je zvláštním případem projevů dialektiky v teoretické i praktické rovině. Vnější rozpory, které se projevují zostřením mezinárodně politické situace vinou agresivních imperialistických kruhů v čele s USA, si objektivně vynucují vědecké řešení všech vnitřních rozporů, které povede k dalšímu zvyšování bojové a mobilizační pohotovosti naší armády a k vytváření trvalých předpokladů pro neustálé zvyšování výsledků bojové a politické přípravy.

Vyřešit problémy efektivnosti výcvikového a výchovného procesu, zvýšit péči o bojovou techniku, odstranit nedostatky v kázání a organizovanosti života vojsk, v organizátorské a řídicí práci apod. předpokládá konečkonců zjištění rozporů v jednotlivých oblastech, analyzovat jejich charakter, formy projevu, stupně vývoje rozporů, určit tendence jejich vývoje, způsoby řešení a v organizátorské a řídicí práci zabezpečit jejich realizaci.

Při analýze rozporů je třeba důsledně respektovat metodologickou poznámku V. I. Lenina, že: „... teoretické poznání nám

má podat objekt v jeho nutnosti, v jeho všestranných vztazích, v jeho rozporném pohybu". (Lenin, V. I.: Filozofické sešity. Spisy, sv. 38, Praha 1960, s. 212.) Každý jev je výrazem celého systému rozporů, které existují v určitých strukturálních a funkčních vazbách a do jisté míry determinují jeho vývoj. Chceme-li skutečně poznat věci a jevy v jejich podstatných určeních, musíme brát v úvahu a zkoumat co nejvíce faktorů, které objekt zkoumání ovlivňují.

Poznávací proces je neodmyslitelně spojen s **klasifikací rozporů**. Rozlišování mezi rozporů základními a hlavními, vnitřními a vnějšími, nutnými, zákonitými a nahodilými, antagonistickými a neantagonistickými, poskytuje klíč ke specifickému řešení jednotlivých rozporů. Např. objektivní postižení základního rozporu v dané oblasti umožňuje poznání jeho působení na ostatní rozpor po celou dobu existence daného jevu. Hlavní rozpor jako specifický projev působení základního rozporu v konkrétně historické situaci určujícím způsobem ovlivňuje vývoj daného jevu i rozpor, které si vyžadují přednostní řešení. Zjištění základních a hlavních rozporů umožňuje poznat základní a hlavní vztahy, jejichž řešení je možné metodou hlavního článku. Tak zabráníme živelné reakci na existující problémy a vytvoříme podmínky pro objektivní, komplexní přístup k jejich řešení.

Splnit požadavky na zvyšování bojové pohotovosti a všestranné připravenosti vojsk k odrazení agrese a vedení bojové činnosti za jakýchkoli podmínek, formulované ministrem národní obrany ČSSR generálplukovníkem M. Václavíkem na Celoarmádní poradě politických orgánů ČSLA k realizaci závěrů 15. zasedání ÚV KSČ v podmínkách armádní stranické organizace, předpokládá věcnou a konkrétní analýzu rozporů v těch oblastech, ve kterých je nevyhnutelné dosažení výraznějších výsledků. Jde hlavně o konkrétní analýzu stavu bojové a mobilizační pohotovosti, morálně politického stavu a vojenské kázně, stavu řídicí a organizačnické práce a plnění výchovného poslání ČSLA a o zjištění rozporů v těchto oblastech na jednotlivých stupních armádní organizace. Právě tyto oblasti a hlavní rozpor představují hlavní články k důslednému plnění úkolů výcvikového roku. Každý velitel i politický pracovník se při plnění náročných úkolů často ocitá v situaci, kdy může z množství úkolů, na základě zhodnocení situace a svých možností plnit v časovém limitu pouze některé. Metoda hlavního článku umožňuje, aby napřel hlavní úsilí takovým směrem, který je v dané situaci základním předpokladem splnění i dalších úkolů. „Celé po-

litikovo umění záleží právě v tom," napsal V. I. Lenin, „aby nalezl a naprosto pevně uchopil právě onen článek, který může být nejméně snadno vyražen z rukou, který je v dané chvíli nejdůležitější, který nejspíše zaručuje tomu, kdo článek drží, ovládnutí celého řetězu." (Srovnej: Václavík, M.: Kvalitním splněním úkolů výcvikového roku vstříc XVII. sjezdu KSČ. Obrana lidu, 29. 6. 1985, s. 4.)

Obdobný význam má posuzování rozporů v jiných rovinách vztahů. Soudruh ministr národní obrany ČSSR na Celoarmádní poradě náčelníků politických orgánů ČSLA k realizaci závěrů 15. zasedání ÚV KSČ v podmínkách armádní stranické organizace zvýraznil mj. význam zvýšení úrovně uvědomělé kázně pro plnění všech úkolů armády. Označil úsilí za uvědomělou kázeň prováděným politickým úkolem, ve kterém nepokročíme potud, pokud k ní nebudeme přistupovat komplexně, v celém systému bojové a politické přípravy. Nepřipravená a neorganizovaná zaměstnání, malá úroveň denního režimu jednotek, slabý výkon strážní a dozorcí služby nedostatečná vojenská zdvořilost, vnější neupravenost lidí — to vše je společným jmenovatelem předpokladů další nekázně, zdůraznil soudruh Václavík. Ve svém důsledku to má negatívni dopady na morálně politický stav a oslabuje výchovné úsilí. Závěry, které formuloval k problémům kázně, vyjadřují nezbytná teoreticko-metodologická východiska pro analýzu rozporu v kázni.

Nutná obměna vojáků a velitelského sboru, menší přizpůsobivost těžkostem vojenské služby částí mladé generace, vytváří konkrétní **objektivní determinantu** i **objektivní rozpor** výchovného úsilí k uvědomělé kázni. **Subjektivní** jsou svým obsahem rozpor, vyvolané nedostatečným poznáním lidí, nesjednocenými přístupy vojenských vychovatelů ve výchově v duchu přísahy a řádů, nenáročným hodnocením práce podřízených, malou příkladností i nedostatečně diferencovanými výchovnými opatřeními vůči jednotlivcům a kolektivům, ale také malými výchovnými zkušenostmi některých velitelů družstev, čet a rot.

Gnozeologický a metodologický význam je také zkoumáním **dialektiky vývoje rozporu** v celku i jeho jednotlivých stránkách a zjištění směru všeobecného vývoje rozporů. Rozpor nejsou něčím strnulým, nehybným, ale procházejí vývojem. Rozdíly přecházejí v protiklady (které vyjadřují rozvinutý rozpor), který může přerůst v konflikt, v němž dochází k řešení rozporu cestou negace daného jevu nebo cestou jeho přechodu na kvalitativně vyšší stupeň vývoje. Včasné rozpoznání vývojové etapy

rozporu je velmi důležité pro poznávací i praktickou činnost velitelů i politických pracovníků z několika důvodů.

Především je možné dlouhodobě ovlivňovat vztahy mezi existujícími protiklady a vlastní řešení rozporů. Včasné zjištění jednostrannosti umožňuje vytvářet kritičtější atmosféru a preventivně přecházet konfliktními situacemi, nekázní, narušení morálně politického stavu, mimořádným událostem apod. Postižení vývojové stapy rozporu vytváří předpoklady pro konkrétní cílevědomou politickovýchovnou a řídicí i organizátorskou práci, pro vědecké předvídání vývoje v dané oblasti, pro přípravu realizátorů úkolů, pro včasné efektivní a kvalitní splnění všech úkolů bojové a politické přípravy.

Metodologicky velmi závažnou otázkou je **určení metod a způsobů řešení rozporů** ve vývoji vojenství. Způsoby řešení rozporů v jednotlivých oblastech vojenství se budou od sebe v každém konkrétním případě lišit formami a prostředky, subjekty řešení a realizace, časoprostorovými vztahy, materiálními prostředky a náklady. Jiné budou vystupovat do popředí při řešení rozporů v efektivnosti výcvikového a výchovného procesu, v péči o bojovou techniku, v kázní, v řídicí a organizátorské práci apod. Rozhodujícím nástrojem řešení všech rozporů vojenství je poznávací, přetvářející, organizátorská a výchovná činnost velitelů a politických pracovníků, opírající se o politickou a pracovní aktivitu vojáků, poddůstojníků i občanských pracovníků vojenské správy.

Zcela samostatnou oblast projevů rozporů ve vojenství je **oblast vojenskovědeckého poznání**. Rozpory ve vývoji objektivní skutečnosti určují i rozporný charakter vývoje našich poznatků, vojenské teorie. „Odras přírody v lidském myšlení,“ napsal V. I. Lenin, „nutno pojímat ne „mrtvě“, ne absolutně, ne bez pohybu, ne bez rozporů, nýbrž ve věčném procesu pohybu, vznikání rozporů a jejich řešení.“ (Lenin, V. I.: Filozofické sešity. Spisy, sv. 38. Praha 1960, s. 196.)

Leninova charakteristika poznávacího procesu obsahuje velmi cenné metodologické postuláty, které mají nejen poznávací, ale i praktický význam pro oblast vojenství. Jestliže obecně platí, že zdrojem rozpornosti procesu poznání je rozpor mezi objektem poznání a jeho obrazem v našem vědomí, pro oblast vojenství to platí dvojnásobně.

Poznávací proces jakékoli objektivní skutečnosti je nekonečně mnohotvárný a složitý. Lidské poznatky se sice stále více

shodují s objektem poznání v gnozeologickém slova smyslu, přesto však se v každém konkrétně historickém stupni setkáváme s rozpory mezi nevýčerpatelností objektivní skutečnosti a konkrétně historicky omezenými možnostmi poznání. Právě tento rozpor je vnitřním zdrojem vývoje lidského poznání a jeho permanentní reprodukce na vyšším stupni.

Tyto rozpory se v konkrétní podobě promítají i do soudobé etapy vývoje vojenství. Reálné představy o povaze, charakteru ozbrojeného zápasu a přípravě člověka na válku jsou, přes jejich hloubku, neúplné a omezené. Strategie, operační umění, taktika i samotný proces bojové a politické přípravy, nemohou být vyčerpávajícím odrazem mnohotvárných změn ve formách a způsobech operační a taktické činnosti vojsk, ke kterým dochází vlivem vědeckotechnického pokroku ve vojenství.

Problém je v praxi složitější proto, že v současných podmínkách ne v každém případě výsledky bojové a politické přípravy, stupeň vojenskoteoretického myšlení velitelského sboru, obsahová úroveň, věcnost, operativnost a časová efektivnost rozhodovacího procesu na cvičeních odpovídají daným možnostem.

Každý poznávací proces je rozporný mimo jiné také proto, že o jednom objektu poznání vyslovují různé subjekty poznání rozdílné, v nejednom případě protikladné soudy. V praxi se setkáváme s rozdílnými „autorskými“ řešeními situace, s rozdílnými rozhodnutími, hodnoceními apod. Právě boj názorů ve vědeckém poznání jako odraz rozpornosti objektivní skutečnosti a poznání je důležitou zákonitostí vojenskovědeckého poznání.

V rozporné podobě vystupuje i skutečnost, že se o výsledku poznání, který je konečným rozporným, vyslovujeme formálně logicky nerozpornou teorií.

Metodologické bohatství zákona jednoty a boje protikladů není pouze v tom, že slouží k zjišťování, třídění a klasifikaci rozporů, ale k zajišťování naléhavých potřeb společenského vývoje. Završení poznávacího procesu musí být spojeno nejen se zjištěním nových vývojových tendencí, jejich rozporů, ale také s vědeckým stanovením úkolů a s vytvořením podmínek pro jejich realizaci. Adekvátní praktická činnost si vyžaduje **přípravu realizátorů**.

Materialistická dialektika, jako prostředek obohacování společenské praxe, přispívá také k obohacování světónázorové, sociálně politické i poznávací orientace společenského objektu. Tím, že aktivně působí na proces vědeckého poznání, významně přispívá k pochopení a řešení neaktuál-

nějsích a životně nejdůležitějších problémů současnosti.

Soudruh Václavík na celoarmádní poradě náčelníků politických orgánů ČSLA, v souladu s objektivními podmínkami naší armády, formuloval základní úkoly politické a vojenskoodborné přípravy velitelského sboru a vojáků k dalšímu zvyšování bojové a mobilizační pohotovosti naší armády i úspěšnému splnění úkolů současného výcvikového roku. „Výsledky naší práce budou závislé na tom, jak velitelský sbor a vojáci budou správně chápat, podporovat a aktivně plnit přijímaná opatření. Nebývalé v tomto smyslu narůstá význam ideologického působení, zvyšování jeho kvality a účinnosti. Máme dost sil a prostředků pro uskutečňování efektivní ideologické a masové politické práce. Musíme společně usilovat o to, aby všichni příslušníci velitelského sboru, komunisté docenili její význam v zápasu o myšlení lidí a formování jejich socialistického přesvědčení.“

Zvláštní pozornost věnoval **vyšší efektivnosti a kvalitě řídicí a organizační práce** velitelů, štábů a politických orgánů. Upozornil v nejrůznějších souvislostech na rozpor mezi formami a metodami řízení a dosaženou úrovní materiálně technického, sociálního a duchovního rozvoje naší armády. Rozpory v hospodaření s časem, lidskými silami, materiálními prostředky, nesoulad mezi vysokou náročností a důvěrou a pozorností k potřebám a denním starostem lidí, malé efektivnosti a koordinovanosti kontrolní činnosti a jednostrannosti v používání kritiky a sebekritiky, vyjadřují jen některé oblasti, ve kterých je potřebné doslova zahýbat stojatými vodami sebeuspoko-

jení, malé kritičnosti k vlastní práci, ale i projevům byrokratismu a administrování.

V souvislosti s řízením a velením je na místě připomenout Leninovo varování některých pracovníků, kteří se domnívají, že všechny své úkoly mohou vyřešit „komunistickým dekretováním“. (Lenin, V. I.: *Nová ekonomická politika a úkoly politicko-osvětových pracovníků*. Spisy, sv. 33. Praha 1955, s. 69.)

Porada náčelníků politických orgánů ČSLA obrátila pozornost na nejdůležitější oblasti života vojsk, ukázala nejdůležitější rozpory v činnosti armádního organismu a upozornila, že úspěšná realizace nastávajících úkolů vyžaduje zkvalitnění činnosti na všech stupních armádního organismu. Motivovala velitele, politické pracovníky, stranické i mládežnické organizace k aktivitě a iniciativě, k dalšímu zvyšování bojové a mobilizační pohotovosti naší armády. Materiály porady jsou dokladem tvůrčího využití marxisticko-leninské metodologie, zvláště materialistické dialektiky, při analýze plnění úkolů vojenské politiky po XVI. sjezdu KSČ a při stanovení hlavních úkolů pro nejbližší období.

Metodologická funkce zákona jednoty a boje protikladů vystupuje zvlášť výrazně při analýze válek. Rozpory mezi politikou a násilnými prostředky, mezi politickými cíli války a prostředky jejich realizace, mezi člověkem a bojovou technikou, rozpory v organizaci ozbrojeného zápasu, ve způsobech a formách vedení války, rozpory poznávacího procesu v podmínkách války aj., vyjadřují jen některé rozpory válek, které jsou objektem analýzy velitelského sboru naší armády.